

Н. В. Сідельник

Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих НАПН України (м. Київ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

У статті розкрито сутність поняття «педагогічна умова» у філософській та педагогічній літературі. Виокремлено та охарактеризовано педагогічні умови підготовки вчителів історії, за яких формується етнокультурна компетентність.

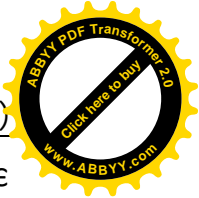
Ключові слова: педагогічні умови, дидактичні умови, принципи навчання, гуманізація, контроль, етнокультурна компетентність, національна освіта

Постановка проблеми. Формування етнокультурної компетентності студентів істотно залежить від умов – зовнішніх і внутрішніх обставин, в яких відбувається навчально-виховний процес. Педагогічні умови виступають необхідними компонентами моделі розвитку етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії.

Аналіз актуальних досліджень. Розглянемо саме поняття «умови». У філософському розумінні «умова» – те, від чого залежить щось інше (обумовлене), істотний компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), з наявності якого з необхідністю слідує існування певного явища [14, 497–498]. Сукупність конкретних умов даного явища утворює середовище його протікання, від якого залежить дія законів природи і суспільства. Умова, як одна з категорій детермінізму, утворює таким чином момент загального діалектичного взаємозв'язку. Під умовами освітньої діяльності розуміють сукупність обставин, в яких вона здійснюється, і соціальних обставин життєдіяльності її суб'єкта. Ті й інші розглядаються як чинники, що сприяють або перешкоджають її успішності.

В. Андреев розглядає поняття «дидактична умова» і визначає його як обставину процесу навчання, що є результатом «цілеспрямованого відбору конструювання і застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичної мети» [1, 124].

На думку В. Беспалька, Н. Кузьміної [2, 128–135], одні й ті самі явища в процесі навчання можуть виступати причиною і наслідком, умовою і результатом, що пояснюється складністю процесу освіти, наявністю в ньому діалектичних суперечностей і взаємопереходів. Це дозволяє дослідникам проблем дидактики та методики зміщувати акценти або у бік процесу, або у бік результату навчання.



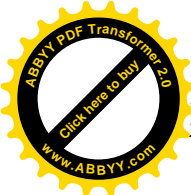
Ще більш детально характеризує це поняття А. Наїн, який розглядає їх як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених педагогічних завдань у процесі навчання конкретної навчальної дисципліни [9, 28–29].

Мета статті – визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування етнокультурної компетентності вчителя історії.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, однією з найважливіших умов є врахування в навчальному процесі, крім загальнодидактичних, ще й спеціальних принципів. Принципи, як основні ідеї, правила діяльності, відображають базові вимоги до навчально-виховного процесу, що здатні регулювати взаємодію всіх його суб'єктів, зберігають своє значення на різних етапах професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя історії [9, 93].

Ефективність принципів навчання залежить від знання їх суті, класифікацій, уміння розробляти раціональні способи їх реалізації. Крім традиційних наукових принципів навчання і виховання (послідовності, систематичності, доступності, свідомості й активності, інтеграції та диференціації тощо), важливого значення набувають принципові положення, на основі яких можуть відбуватися якісні зміни у змісті та способах організації педагогічного процесу у ВНЗ. Спираючись на методологічні підходи до дослідження, можна виокремити сукупність спеціальних принципів формування етнокультурної компетентності вчителя історії у процесі його професійної підготовки. Спробуємо охарактеризувати їх.

Пріоритетним принцип формування системи етнокультурної компетентності є *принцип громадянськості та національної спрямованості навчання*. Спираючись на нього, можна цілеспрямовано вирішувати завдання формування у студентів наукового світогляду, моральних переконань і соціальної активності, виховання національно самосвідомого громадянина України, здатного самостійно оцінювати соціальні явища, бачити зв'язок поточних завдань із конкретними ідеями, вести аргументовану полеміку. Реалізація цього принципу можлива лише за умови спрямованості кожної лекції та лабораторного чи практичного заняття у вищій школі на формування національно самосвідомого громадянина України [3, 4].



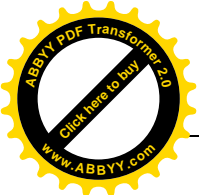
Принцип культуровідповідності відображає соціокультурний, культурний і культурологічний підходи у формуванні етнокультурної компетентності вчителя історії. Основою реалізації принципу є теорія С. Й. Гессена. Згідно з нею, чим більше є радіус культури і культурних цінностей, що оточують особистість, тим вищий рівень її моральності і свободи [4, 83].

Отже, теоретична підготовка вчителя історії у формуванні справжніх національних та загальнолюдських цінностей повинна відбуватися в контексті створення соціокультурного середовища навчання, яке матиме духовне наповнення і буде перейняте гуманізмом і повагою до кожного учасника навчально-виховного процесу. Така атмосфера здатна не лише формувати національні, а й загальнолюдські цінності майбутніх учителів історії.

Принцип нероздільності навчання і виховання полягає в органічному поєднанні процесу засвоєння знань із духовним збагаченням особистості, підпорядкувані змісту навчання і виховання єдиній меті – формуванню національно свідомих громадян України. Тому, засвоєння змісту навчальних дисциплін у вищій школі повинно відбуватися завдяки розвитку у студентів творчих задатків, здібностей, спрямованих на створення нових цінностей (загальнолюдських та національних), знань і вмінь, а не через передачу їм готових висновків [5]

Принцип єдності аудиторних і позааудиторних форм розвитку етнокультурної компетентності передбачає не протиставлення особистісного досвіду студентів і наукової інформації, а його синтезуючий виклад. Тільки за цієї умови можливе формування потрібних етнокультурних знань та ставлень, ціннісних орієнтацій, зразків етнокультурної поведінки. У цьому контексті дуже важливим видається діяльнісний компонент навчального процесу. Національна освіта й виховання в наш час неможливі без моделювання й аналізу на заняттях життєвих ситуацій – економічних, етичних, політичних, таких, які вимагають застосування відповідних знань і вмінь, пошуку шляхів розв'язання соціальних проблем, складання плану практичних дій тощо. Залученню студентів до такої діяльності також сприяють ігрові й інтерактивні методи навчання (рольові, діалогові ігри, проекти тощо) [16, 161].

Наступною умовою успішного формування етнокультурної компетентності є побутова змісту професійно-педагогічної підготовки з урахуванням національного та етнокультурного компонентів.



Обґрунтування ідеалу національної освіти належить К. Ушинському. Провідну роль у його реалізації він відводив національній системі виховання, що складається в історичному процесі становлення конкретної нації. На його думку, український народ має самобутню історію, гуманістичну ідеологію і власну філософію буття. Ідейно-моральною основою його виховання є надбання народної мудрості, кращі здобутки національної і світової духовної та матеріальної культури. У національному вихованні він убачав силу, здоров'я і міць нації [8; 12].

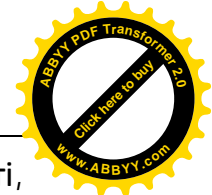
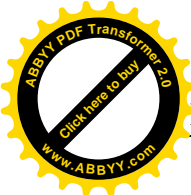
Продовжував ідеї національної освіти В. Сухомлинський, який процес народження громадянина пов'язував перш за все із залученням дитини до національних святинь, які глибоко просвітляють її душу [13].

Сучасна освіта, на думку І. Бега, повинна передавати молодому поколінню культуру етносу в найширшому розумінні цього слова. Традиції, фольклор, національний епос, музика і живопис, художні ремесла, етнопедагогіка та народна медицина, філософія і релігія – усе це у професійній підготовці вчителя історії повинно входити до змісту освіти, тим самим відображаючи етнокультурний компонент у навчальних програмах предметів. Отже, стає зрозумілим, що освіта, якщо вона дійсно національна, повинна залучати студентів до національної культури, до народних промислів, народних ідеалів і мистецтва, тим самим і до системи національних цінностей [12,72].

Однак процес етнокультурної самоідентифікації особистості повинен супроводжуватися повагою до інших культур, сприйняттям цих культур у всій їхній самоцінності й унікальності. Це можливо лише за умови наповнення всього навчально-виховного процесу етнокультурними знаннями, традиціями та звичаями як власного народу, так й інших народів.

В особливостях сучасного розвитку суспільства широко проявляється зростаюче значення етнокультурного характеру педагогічної діяльності, підвищення важливості праці вчителя, покликаною виховувати та навчати учнів з урахуванням народних традицій, що виявляють здатність до правильного морального вибору у сучасних складних і суперечливих життєвих ситуаціях з позиції добра й гуманізму.

Сучасний процес гуманізації вищої школи вимагає від кожного суб'єкта педагогічного процесу відповідної моральної позиції, він спричиняється до перебудови свідомості з її орієнтацією на гуманістичні, загальнолюдські цінності, на новий стиль мислення і стиль педагогічної діяльності, пронизаний духом гуманізму.

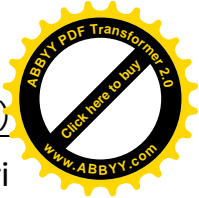
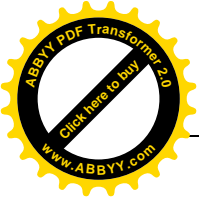


Звернення до ідей гуманізму в освітніх системах минулого і сучасності, подане у працях П. Блонського, Я. Коменського, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського та ін., дає підстави для розгляду освітнього процесу як системи гуманістично орієнтованої взаємодії педагогів і студентів. Так, К. Ушинський згадував, як його вчителі подавали приклад справедливості, гуманного, доброзичливого ставлення до студентів, високоморальних особистісних якостей. Це проявлялося не лише на лекціях, але й у самому педагогічному середовищі університету [16].

Зазначимо, що гуманістичний характер освітніх відносин педагога і студента в умовах ВНЗ розглядається в сучасній педагогіці як взаємодія, в основі якої лежить їх гуманістичний духовно-діяльнісний зв'язок. Сучасне педагогічне середовище ВНЗ у сукупності педагогів і студентів є живим соціальним організмом, що саморозвивається згідно з внутрішніми закономірностями, зокрема відповідно до законів синергетики, найважливішим показником якої є взаємодетермінованість структурних компонентів цього середовища, їх взаємозбудження і взаємостимулювання. В умовах «розуміючого співтовариства» особистість розкріпачується, позбавляється стереотипів, відкриває власний творчий потенціал. Освітнє середовище, засноване на рівності та співпраці дає можливість і студенту, і педагогу сформувати внутрішню стійкість перед реальністю, духовно-етичну готовність вдумливо аналізувати ситуації, що складаються, вибудовувати стратегію своєї професійно-орієнтованої діяльності [6, 67–72].

На наш погляд, гуманізацію процесу розвитку етнокультурної компетентності студентів потрібно здійснювати на основі розвитку ідей відкритості соціального середовища й педагогічного процесу, дотримуючись таких вимог:

- насичення навчально-виховного процесу гуманістичними ідеями розуміння й прийняття цінностей загальнолюдської і національної культур;
- упровадження ідей педагогічного співробітництва (нової етики відносин викладача й студента, які будуються на взаємній повазі);
- центром процесу гуманізації повинен стати студент як об'єкт і суб'єкт навчально-виховного процесу;
- відмова від дегуманізованої навчально-виховної діяльності, орієнтація на формування досвіду міжкультурного спілкування, толерантності та національної самосвідомості.



Однією з провідних умов формування етнокультурної компетентності є запровадження різноманітних інтерактивних методів і форм навчання у процес підготовки вчителя історії. Як відомо, слово «інтерактивний» походить з англійської мови: «interact» (від *inter* – «взаємний» і *act* – «діяти»), отже, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх його учасників. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Вони розуміють, що роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання навчальних та професійних ситуацій, проблем на підставі аналізу й оцінки. Воно ефективно сприяє формуванню вмінь і навичок студентів, виробленню цінностей, створенню на заняттях атмосфери співробітництва.

Актуальним проблемам і принципам використання інтерактивних технологій приділяють увагу О. Біди, І. Маркова, Л. Пироженко, Н. Побірченко, О. Пошетун та ін. Вони визначають, що інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так і однієї думки над іншою. У процесі інтерактивного навчання студенти вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, ухвалювати виважені рішення. Сутність інтеракції полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається і хто навчає. Основний принцип інтеракції – постійна взаємодія студентів між собою, їх співпраця, спілкування, співробітництво. Викладач – лише організатор і координатор інтерактивної взаємодії. Особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу взаємодії більш мобільні, більш відкриті й більш активні. Основою інтеракції є принцип багатосторонньої взаємодії, яка характеризується відсутністю полярності і мінімальною сконцентрованістю на точці зору вчителя [10].

Наступною найважливішою та найефективнішою умовою формування етнокультурної компетентності є постійний контроль у начально-виховній діяльності.



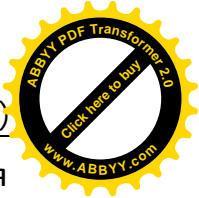
Проблема контролю знань є об'єктом вивчення різноманітних наук. Термін «контроль», як відомо, має французьке походження і в перекладі означає список, який ведеться у двох примірниках. У словнику В. Даля контроль визначається як облік, перевірка рахунків звітності. Зазначимо, що проблема контролю знань завжди була актуальною для педагогічної науки. У педагогіці контроль посідає вагоме місце, але в науково-педагогічних дослідженнях немає чіткого підходу до визначення сутності контролю.

На думку В. Лозової, постійна діагностика навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачає накопичення статистичних даних, їх аналіз, виявлення змін у розвитку студента для уточнення цілей, освітніх програм, коригування перебігу навчання, прогнозування його подальшого розвитку. Тому контроль за результатами навчально-пізнавальної діяльності студентів включає такі компоненти: перевірку, тобто виявлення знань, умінь і навичок; їх оцінювання, визначення рівня засвоєння й облік – фіксацію результатів оцінювання у вигляді балів [7]

Отже, за умови постійного контролю за навчально-виховним процесом у вищій школі забезпечується постійний зворотний зв'язок, що дозволяє коригувати діяльність викладачів та студентів, її результативність, виявляти резерви для подальшого вдосконалення навчання та виховання студентів.

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє визначити комплекс педагогічних умов, реалізація яких потрібна для забезпечення ефективності у формуванні етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії. Цими умовами передбачається:

- побудова навчально-виховного процесу підготовки вчителя історії з урахуванням специфічних принципів (громадянськості та національної спрямованості навчання, культуровідповідності, нероздільності навчання і виховання, єдності аудиторної та позааудиторної роботи).
- гуманізація навчально-виховного процесу професійної підготовки вчителя історії;
- наповнення змісту професійної підготовки вчителя історії етнокультурним компонентом;
- запровадження різноманітних інтерактивних методів і форм навчання у процес підготовки вчителя історії;
- педагогічний контроль та корекція рівнів сформованості етнокультурної компетентності.



Слід відзначити, що виділені умови є необхідними і достатніми для ефективного формування етнокультурної компетентності в майбутніх учителів історії у вищих педагогічних навчальних закладах. Ці умови не суперечать одна одній, а знаходяться у тісному взаємозв'язку і взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. – М., 1982. – 192 с.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
3. Буряк В. Принципи дидактики та вдосконалення підготовки вчителя / В. Буряк // Рідна школа. – 2004. – № 10. – С. 3–7.
4. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / [отв. ред. и сост. П. В. Алексеев]. – М. : Школа-пресс, 1995. – 448 с.
5. Гнатюк В. М. Управління системою національного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів : [монографія] / В. М. Гнатюк. – К. : Вид-во «Сталь» ВАТ Укрндіпроектстальконструкція ім. В. М. Шимановського, 2001. – 300 с.
6. Головенко О. М. Про педагогічну майстерність викладача ВНЗу / О. М. Головенко // Проблеми освіти : [наук.-метод. зб.]. – К., 1996. – Вип.5. – С. 67–72.
7. Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / За ред. В. І. Лозової. – Х. : ОВС, 2006. – 496 с.
8. Основы педагогического мастерства / [под ред. И. А. Зязюна]. – М. : Образование, 1989. – 302 с.
9. Островерхова Н. М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології / Н. Островерхова. – К. : Фірма «ІНКОС», 2003. – 352 с.
10. Педагогічна майстерність : [підруч.] / За ред. І. Зязюна. – К. : Освіта, 1997. – 543 с.
11. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с.
12. Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України / Акад. пед. наук України. Ч. 1. – Х. : ОВС, 2002. – 640 с.
13. Сухомлинська О. В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1996. – № 1.
14. Сухомлинський В. О. У чому таємниці інтересу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С.496–498.
15. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский – М. : Педагогика, 1974. – Т. 1. – 584 с.
16. Шестопалюк О. В. Розвиток громадянської компетентності майбутніх учителів : [монографія] / О. В. Шестопалюк – Вінниця : Консоль, 2009. – 312 с.

РЕЗЮМЕ

Н. В. Сидельник. Педагогические условия формирования этнокультурной компетентности будущих учителей истории.

В статье раскрыта сущность понятия «педагогическое условие» в философской и педагогической литературе. Выделены и охарактеризованы педагогические условия подготовки учителей истории, при которых формируется этнокультурная компетентность.

Ключевые слова: педагогические условия, дидактические условия, принципы обучения, гуманизация, контроль, этнокультурная компетентность, национальное образование.



SUMMARY

N. Sidel'nik. Pedagogical conditions of forming of etnokulturaly competence of future teachers of history.

In the article deals with the concept «pedagogical condition» in philosophical and pedagogical literature. Pedagogical conditions of preparation of teachers of history by means of wich an etnokulturfl competence is formed are analyzed.

Key words: pedagogical, didactic conditions, humanization, principal of learning, cotrol, etnokultural competence, national education.

УДК 371.14:[811.161.2+821.161.2]

В. В. Сидоренко

Донецький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА СИСТЕМА РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ: РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ

У статі проаналізовано дієву інноваційну науково-методичну систему розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в просторі післядипломної освіти з її ознаками організаційного та акмеологічного науково-методичного супроводу.

Ключові слова: *словесник-майстер, акмепрофесіонал, диференційований акмеологічний простір, прогностична модель, індивідуальна освітня траєкторія.*

Постановка проблеми. З урахуванням світового досвіду й потреб розвитку української школи набули іншого тлумачення основні функційні ролі та вектори професійної діяльності вчителя української мови і літератури. На сьогодні словесник-україніст виступає агентом соціокультурних трансформацій у суспільстві й освіті, оскільки його професійна діяльність підпорядкована реалізації стратегічних завдань нової нормативно-правової бази державної і регіональної системи освіти, упровадженню оновленого програмного, навчального та методичного забезпечення мовно-літературних базових предметів старшої школи відповідно до рівнів стандарту, академічного і профільного, реалізації варіативного компонента з мови і літератури. Концептуальні орієнтири сучасної освітньої парадигми спрямовують учителя української мови і літератури на формування високоосвіченої, інтелектуальної, самодостатньої творчої особистості з інноваційним типом мислення і діяльності, лінгвістичним світоглядом, креативними здібностями, активною життєвою позицією на основі гуманістичних цінностей та ідеалів. Визначені